

Розділ 9. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО І ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство

Е. М. ГРАМАЦЬКИЙ. СУЧАСНІ УНІФІКАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЄВРОПІ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Аналізуються сутність та основні риси уніфікаційних та гармонізаційних процесів у сфері міжнародного приватного права в контексті євроінтеграції України. Проведено дослідження адаптації права України до права ЄС та його значення для вирішення проблем регулювання відносин з іноземним елементом.

Ключові слова: уніфікація міжнародного приватного права, гармонізація законодавства, адаптація, колісійне регулювання.

Исследуется понятие, основные признаки и направления современной унификации и гармонизации международного частного права как составной части правовой евроинтеграции Украины. Проведено исследование адаптации права Украины к праву ЕС и его значение для решения проблем регулирования отношений с иностранным элементом.

Ключевые слова: унификация международного частного права, гармонизация законодательства, адаптация, коллизийное регулирование.

The article provides an overview of the conception, salient features and directions of modern unification and harmonization in the field of international private law as component part of Ukrainian integration to European Union. It's undertaken a study of adaptation of Ukraine's law to EU law and its importance for solving problems of regulation of relations with a foreign element.

Key words: unification of international private law, legislative harmonization, adaptation, conflicts regulation.

Поглиблення глобалізаційних процесів у світі в цілому та в Європі зокрема – зумовлює поступове поглиблення тенденцій до інтеграції політичного, економічного, – а значить і правового – простору розвинених держав. Це можна простежити на прикладі формування єдиних правил європейського комерційного обороту шляхом застосування різних форм узгодження законодавства держав ЄС у сфері міжнародного приватного права. Водночас наміри України вступити до ЄС є вагомим чинником актуальності дослідження європейської уніфікації та гармонізації приватного права. В контексті сучасних проблем міжнародного приватного права (в тому числі колісійного права України) уніфіковане регулювання відносин з іноземним елементом, що поступово встановлюється в європейському просторі, може стати передвісником наближення до їх вирішення. Тому одним із завдань української приватноправової доктрини є вдосконалення регулювання відносин з іноземним елементом з урахуванням європейського досвіду.

Питання зближення (уніфікації, гармонізації, апроксимації) законодавства і правових систем держав-членів ЄС та України щодо колісійного регулювання відносин з іноземним елементом належить таким вченим як А.С. Довгерт¹, Н.С. Кузнецова², Л.А. Луць³, О.О. Мережко⁴, В.І. Муравйов⁵, В.Ф. Опришкоб⁶, В.В. Попко⁷, О.В. Руденко⁸, О.Ф. Скакун⁹ та іншим дослідникам. Метою даної

© ГРАМАЦЬКИЙ Ернест Мірчевич – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

статті є з'ясування поняття і основних напрямів уніфікації та гармонізації законодавства України в галузі приватного права, їх особливостей і значення в контексті сучасних проблем міжнародного приватного права.

Уніфікації та гармонізації міжнародного приватного права, з одного боку, властиві всі ті загальні ознаки, що характеризують ці процеси і в інших галузях – цивільному праві, митному праві, податковому праві¹⁰ тощо. З іншого боку, специфіка методу міжнародного приватного права та подвійний характер його джерел обумовлюють особливості уніфікаційно-гармонізаційних процесів саме у цій сфері. В якості правової підстави для здійснення орієнтованих на ЄС уніфікаційно-гармонізаційних процесів в Україні є ст. 51 Угоди про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами і Україною від 14.06.1994 р. (ратифікована Законом України від 10.11.1994 р.), Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 р. (далі – Загальнодержавна програма), Указ Президента «Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004 – 2015 роки» від 28.04.2004 р. № 493/2004.

Адаптація законодавства України до законодавства ЄС є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до Європейського Союзу і являє собою процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire* (*Acquis communautaire* – букв. «надбання співтовариства», правова система Європейського Союзу, включаючи акти законодавства ЄС (але не обмежуючись ними), прийняті в рамках Європейського Співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики в сфері безпеки, Спільної політики в сфері юстиції та внутрішніх справ) ЄС (розділи 1, 2 Загальнодержавної програми). Джерелами *acquis communautaire* є: а) первинне законодавство ЄС: установчі договори ЄС; Договір про Європейський Союз 1992 року (із змінами, внесеними Амстердамським договором 1997 року та Ніщцьким договором 2001 року, а також договорами про приєднання); Договір про злиття 1965 року; акти про приєднання нових держав-членів ЄС; б) вторинне законодавство: директиви; регламенти; рішення; рекомендації або висновки; джерела права у формі міжнародних угод; загальні принципи права Європейського співтовариства; рішення Європейського суду; спільні стратегії, спільні позиції та спільні дії у різних сферах. Комплексність *acquis communautaire* характеризується широтою його суттєвого змісту, що символізує результат євроінтеграції загалом і в окремих сферах діяльності ЄС¹¹. Варто підкреслити динамічність наднаціонального *acquis communautaire*, що активно розвивається та впливає на національні правопорядки держав-членів ЄС, паралельно з адаптацією до нього законодавства України. Це дозволяє говорити про два рівні гармонізації регулювання правовідносин з іноземним елементом – між державами ЄС в рамках застосування національних колізійних норм і *acquis communautaire*, а також гармонізацію власне права України до права ЄС. Інтеграційні процеси в міжнародному приватному праві проявляються у взаємодії: по-перше, міжнародного і національного права; по-друге, національних правових систем між собою; по-третє, однопорядкових елементів, що складають національну правову систему (внутрішньо-правова взаємодія). Одним з результатів наведених форм взаємодії стала поява такого своєрідного юридичного феномену як міжнародна приватноправова уніфікація (лат. «*unio facere*» – робити єдиним). Саме закріплення результатів уніфікації (уніфікованих норм) як зобов'язань держав за їх міжнародними угодами розглядається в доктрині як

суттєвий чинник розмежування уніфікації та гармонізації, якій ця ознака не властива¹². Розробка єдиних правових норм дозволяє після їх прийняття державами замінити різнопорядкові положення національного права на уніфіковані матеріальні норми прямого застосування і тим самим усунути необхідність використання колізійного методу регулювання. Під уніфікацією розуміється процес розробки і прийняття однакових загальнообов'язкових (для декількох держав) правових норм, що юридично оформлений в укладених між державами міжнародних договорах. Результатом уніфікації виступають єдині правові норми, результатом гармонізації – однопорядкові, але не тотожні правові норми. Відповідним чином і в навчальних виданнях «уніфікація» розуміється як «приведення к однаковості», а «гармонізація» – як «стройное сочетание, взаимное соответствие предметов, явлений, качеств»¹³. Можна виокремити два типи уніфікації, що здійснюється в міжнародному приватному праві – уніфікація колізійних норм і уніфікація матеріально-правових норм в різних сферах регулювання приватно-правових відносин з іноземним елементом. При цьому уніфікація матеріально-правових норм найчастіше передбачає необхідність участі України у конвенціях Ради Європи і багатосторонніх міжнародних договорах за участю держав-членів ЄС, в той час як колізійна уніфікація здійснюється і у двосторонніх міжнародних угодах, зокрема, міжнародних договорах України про правову допомогу.

У доктрині гармонізація розглядається як узгодження загальних підходів, концепцій розвитку національного законодавства, а також процес вироблення спільних правових принципів і окремих рішень¹⁴. Французький вчений Р. Давид наголошував, що гармонізація, разом з уніфікацією, дають змогу встановити гармонію правових систем у межах певної спільності¹⁵. Однак на даний час гармонізація з правом ЄС у більшості випадків має односторонній характер, оскільки при її реалізації йде мова про приведення правових норм, прийнятими третіми державами, у відповідності з нормами права ЄС. Комплексний процес гармонізації колізійних норм та підходів до регулювання правовідносин з іноземним елементом в контексті євроінтеграції України був би неможливим без прийняття Закону України «Про міжнародне приватне право» (2005 р.), що став важливим етапом формування системи міжнародного приватного права в Україні. Однак зараз на порядку денному стоїть його удосконалення його загальних положень та колізійних норм в світлі нещодавніх Рекомендацій ЄС: щодо колізійних питань договірного права (2008 р.), не договірних зобов'язань (2009 р.) та питань міжнародного цивільного процесу¹⁶. У зв'язку з цим, пріоритетними сферами уніфікації та гармонізації міжнародного приватного права в контексті євроінтеграції мають стати, передусім, зобов'язальне право (як договірні, так і недоговірні зобов'язання), речове право та захист інвестицій, право інтелектуальної власності, норми щодо міжнародної підсудності справ з іноземним елементом. Вважаємо, що значимість цього напряму уніфікації та гармонізації є настільки важливою, що необхідно включити адаптацію законодавства України у сфері міжнародного приватного права до числа пріоритетних сфер адаптації законодавства України у вигляді окремого Додатку 15 до Загальнодержавної програми, як це має місце щодо конкурентного, митного права, транспорту, енергетики та ряду інших галузей.

З 2003 року у ЄС відбувається переорієнтація з уніфікації матеріального приватного права на уніфікацію колізійного права та в замороженому стані залишається уніфікація єдиного європейського процесуального права, що має своїм

наслідком розвитку європейського міжнародного цивільного процесуального права (конфліктного права). Це і не дивно, адже деякі сфери приватноправового регулювання складніше піддаються матеріальній уніфікації в силу глибоких національних традицій (сімейне, спадкове право). Разом з тим, у сфері договірного права, активно здійснюється розробка Принципів Європейського контрактного права (Principles of European Contract Law), що на думку багатьох дослідників має стати прообразом майбутнього Європейського, і навіть всесвітнього, цивільного кодексу.

Сучасна інтернаціоналізація життя спричиняє виникнення колосальної суперечності між переважно міжнародним характером сучасних цивільних відносин і переважно національним інструментарієм їх регулювання. При цьому вирішення складних протиріч між правопорядками держав уявляється складним без перегляду концептуальної позиції про те, що міжнародне приватне право є невід'ємним компонентом та феноменом саме національної правової системи кожної держави. Наука і практика міжнародного приватного права нині знаходяться на стадії формування якісно нової парадигми, яка, цілком можливо, буде полягати у визнанні того, що міжнародне приватне право є елементом не тільки і не стільки національного, скільки міжнародного права. Під впливом цієї магістральної тенденції сфера регулювання відносин з іноземним елементом трансформується з міжнародного приватного права конкретної держави у справді – міжнародне – приватне право. На підставі викладеного вважаємо, що у сфері міжнародного приватного права паралельна гармонізація та уніфікація мають здійснюватись, з одного боку, в напрямку узгодження колізійних норм, а з іншого боку – в напрямку розширення прямого уніфікованого (матеріально-правового) регулювання відносин з іноземним елементом шляхом укладення відповідних дво- та багатосторонніх міжнародних договорів за участю України та країн – членів ЄС, а також приєднання України до конвенцій Ради Європи. Результат цих процесів залишається одним з ключових і визначальних факторів для органічної адаптації правової системи України до права ЄС, що є необхідною передумовою для успішної євроінтеграції.

1. Довгерт А.С. Адаптація приватноправової системи України до права ЄС // Матеріали міжнародної науково-методичної конференції «Сучасні проблеми адаптації цивільного законодавства до стандартів ЄС». – Хмельницький – Л., 2005. – С. 15–19.

2. Кузнецова Н.С. Проблеми гармонізації цивільного законодавства України та країн Європи // Наукові записки Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2004. – Т. IV. – С. 174–188.

3. Луць Л. Основні заходи та способи європейської правової інтеграції // Право України. – 2002. – № 5. – С. 146–148.

4. Мережко О. Нове Jus Commune Europeum // Юридична газета. – 2003. – № 12.

5. Муравйов В. Проблеми гармонізації внутрішнього права неасоційованих країн з правом Європейського Союзу // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 4. – С. 91–94.

6. Опришко В. Питання трансформації Європейського права в законодавство України // Право України. – 2001. – № 2. – С. 27–30.

7. Попко В.В. Уніфікація норм міжнародного приватного права в рамках Гаазької конференції: Монографія. – К.: Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2007. – 358 с.

8. Руденко О.В. Уніфікація міжнародного приватного права в ЄС: Монографія. – Чернівці: Рута, 2007. – 247 с.

9. Скакун О.Ф. Категорії «інтеграція», «гармонізація», «апроксимація», «уніфікація» в правовому середовищі: схожість і відмінність дії // Міжнародний научний журнал «Сравнительно-правовые исследования». – 2008. – № 1. – С. 51–61.

10. Яценко К.В. Гармонізація податкового законодавства України з законодавством Європейських Співтовариств про непряме оподаткування: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – К., 2005. – 20 с.

11. Петров Р. Поняття «acquis

соттупаутаіге» у праві Європейського Союзу // Право України. – 2003. – № 9. – С. 142–146. **12.** *Международное частное право: Учебник / Под ред. Г.К. Дмитриевой.* – М., 2002. – С. 184. **13.** *Очерки международного частного права / Под ред. А. Довгерта.* – Х.: Одиссей, 2007. – 816 с. **14.** *Тихомиров Ю.А.* Право: национальное, международное, сравнительное // Государство и право. – 1999. – № 8. – С. 5–12. **15.** *Давид Р.* Основные правовые системы современности (сравнительное право). – М., 1967. – С. 31. **16.** *Довгерт А.* Методологічне значення ідеї наднаціонального цивільного права // Право України. – 2009. – № 8. – С. 11.